

Rozdział X

PARKI KRAJOBRAZOWE WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Autorzy tekstu:

Krystyna Bartocha, Piotr Patrzykowski, Artur Wojtasik, Damian Czechowski, Krzysztof Henel, Jerzy Pukowski, Roksana Krause, Ewa Żurowska

Aktualizacja tekstu:

Dorota Okoń-Oleś - Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego

W województwie śląskim znajduje się 8 parków krajobrazowych, obejmujących najcenniejsze tereny województwa, m.in. Wyżynę Krakowsko-Częstochowską, Beskidy Zachodnie czy zalesioną zachodnią część województwa. Pod względem powierzchni stanowią, około 20% obszaru województwa (tereny parków krajobrazowych, bez obszarów otulin). Parkami krajobrazowymi w województwie śląskim kieruje Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego utworzony Zarządzeniem Nr 222/99 z dnia 16 listopada 1999 r. na podstawie statutu (Zarządzenie Wojewody Śląskiego nr 76/05 z dnia 16 maja 2005 roku w sprawie nadania Statutu Zespołowi Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego).

Załęczański PK

Załęczański Park Krajobrazowy został utworzony na mocy uchwały nr XIII/50/78 WRN w Sejmiku w 1978 roku. W województwie śląskim znalazł się niewielki fragment tego parku o powierzchni 8,77 km² wraz z 27,17 km² otuliny. Położenie administracyjne w województwie śląskim – gmina Lipie w powiecie kłobuckim. Załęczański Park Krajobrazowy jest położony na pograniczu pasa wyżyn i nizin. Obejmuje rejon przełomu Warty przez Wyżynę Wieluńską w krawędziowej strefie Jury Krakowsko-Wieluńskiej.

Jedną z większych atrakcji parku są występujące na jego obszarze zjawiska krasowe i formy rzeźby krasowej. Największa jest jaskinia Szachownica, z korytarzem długości blisko 1000 m, znajdująca się w rezerwacie

geologicznym „Szachownica”. Rezerwat geologiczny „Szachownica” o powierzchni 12,7 ha chroni wapienne wzgórze „Krzemienną Górę” porośnięte żywną buczyną niżową oraz wielki system korytarzy proglacjalnej jaskini „Szachownica”. Jaskinia posiadająca całkiem odmienną genezę od pozostałych jaskiń Jury Polskiej, jest wielką geologiczną osobliwością. Powstała ona bardzo niedawno, około 10,5 tys. lat temu w wyniku rozmycia wapiennego wzgórza znajdującego się na kierunku odpływu topniejącego lądolodu zlodowacenia środkowopolskiego. W ścianach jaskini odsłaniają się liczne skamieniałe zwierzęta budujące jurajskie skały. „Szachownica” jest wyjątkowym w kraju miejscem hibernacji wielu gatunków nietoperzy. Notowano sezony, w których ilość hibernujących w niej osobników znacznie przekraczała tysiąc. Nietoperze zamieszkują tę jaskinię nie tylko, ale również w znacznej różnorodności gatunkowej. Do zimujących najliczniej należą: nocek duży i nocek Natterera. Nieco mniej liczne są nocki rude, gacki brunatne oraz mopki. Regularnie spotyka się nocka wąsatka i nocka Brandta. Do nietoperzy najrzadziej obserwowanych w jaskini należy mroczek późny oraz dwa gatunki rzadkich w kraju nietoperzy – nocka Bechsteina oraz nocka łydkowłosego. Rezerwat przyrody „Bukowa Góra” o powierzchni 1,06 ha. Chroni on fragment kwaśnej buczyny. Jest to jednocześnie obszar źródliskowy. Rezerwat „Stawiska” – o powierzchni 6,28 ha chroniący kompleks grądu niskiego i zbiorowisk lęgowych z dużą ilością ponad 200-letnich dębów. Rezerwaty „Szachownica”

i „Stawiska” znajdują się w otulinie parku. Na terenie parku oraz w jego najbliższej okolicy zachowało się stosunkowo niewiele cennych zabytków, w tym częściowo zespół dworski z XIX wieku z parkiem w Parzymiechach. Przez obszar parku przebiega znakowany szlak turystyczny niebieski - Szlak Rezerwatów Przyrody na odcinku Lipie - Rezerwat „Szachownica” - Rezerwat „Węże” - Rezerwat „Dąbrowa” - Broników - Pustkowie.

PK Lasy nad Górną Liswartą

Rok utworzenia: 1998, akt prawny: Rozporządzenie Wojewody Częstochowskiego Nr 28/98 z dn. 21.12.1998 r. w sprawie utworzenia Parku Krajobrazowego „Lasy nad Górną Liswartą”. Park wchodzi w skład Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego od 01.01.2000 r. na mocy Rozporządzenia Nr 222/99 Wojewody Śląskiego z 19.11.1999 r. Powierzchnia Parku: 38701 ha, powierzchnia otuliny Parku: 12045 ha, łącznie 50746 ha. Położenie administracyjne: województwo śląskie, gminy Przystajń, Panki i Wręczyca Wielka w powiecie Kłobuck, gminy Blachownia, Konopiska i Starcza w powiecie Częstochowa oraz gminy Boronów, Woźniki, Koszęcin, Herby, Kochanowice i Ciasna w powiecie Lubliniec. Terytorialnie to rejon Nadleśnictw Herby, Lubliniec, Koszęcin i Kłobuck.

Park Krajobrazowy Lasy nad Górną Liswartą obejmuje zwarty kompleks leśny położony na zachód od Częstochowy, na zachodnim skraju Wyżyny Śląsko-Krakowskiej. Obszar Parku stanowi nieckę, środkiem, której płynie Liswarta, wypływająca na wysokości 315 m.n.p.m w pobliżu miejscowości Mzyki. Rzeka płynie szeroką na kilkaset metrów doliną w otoczeniu lasów, łąk oraz zabudowań wsi. Jej największymi dopływami w obrębie Parku są: Olszynka, Turza i Potok Jeżowski. Lasy zajmują tu 63% powierzchni

Parku i jego otuliny, 31% zajęte jest przez użytki rolne, pozostałą część stanowią tereny zabudowane i stawy (ok. 6%). Lesistość samego parku to 66%. Wśród lasów Parku przeważają bory mieszane świeże oraz wilgotne, w drzewostanie dominuje sosna zwyczajna. Wzdłuż cieków rosną bogate lasy łąkowe z cennym zbiorowiskiem podgórskiego łągu jesionowego. Cennymi zespołami leśnymi są także spotykane w południowej części Parku grądy niskie z udziałem jesionu i olszy oraz świetlista dąbrowa ze stanowiskami roślin ciepłolubnych. Wśród zbiorowisk roślinności nieleśnej w Parku na uwagę zasługują wrzosowiska, wilgotne łąki oraz zespoły roślinności wodno-torfowiskowej. Największą osobliwością jest stanowisko pomnikowe różanecznika katawbijskiego (gm. Kochanowice). Dużą grupę gatunków rzadkich stanowią rośliny górskie: widłak wroniec, ciemiężca zielona. Spośród innych gatunków rzadkich na uwagę zasługują: wawrzynek wilczelyko, lilia złotogłów, mietczyk dachówkowaty, storczyki, rosiczka okrągłolistna. Najcenniejszym elementem fauny Parku są ptaki, znajdujące tu dogodne warunki gniazdowania. Stwierdzono tu gniazdowanie 127 gatunków ptaków. Do bardzo cennych przedstawicieli awifauny łąkowej należą: bielik, rybołów, orlik krzykliwy, błotniaki, bocian czarny. W grupie drobnych ssaków na uwagę zasługują: popielica, koszatka, ryjówka aksamitna i malutka oraz kilka gatunków nietoperzy. Wśród gadów najrzadszy jest gniewosz płamisty. Fauna płazów liczy 12 gatunków. W granicach Parku znajdują się trzy rezerваты przyrody: leśno-florystyczne „Cisy nad Liswartą” oraz „Cisy w Łebkach” - gm. Herby oraz leśny „Rajchowa Góra” - gm. Boronów. Znajdują się tu również użytki ekologiczne: „Jezioro”, „Jezioro” i „Bagienko w Pietrzakach” oraz projektowany użytek „Brzoza”. Spośród kilkudziesięciu pomników przyrody warto wymienić głąz

Fot. 1. Łabędź krzykliwy na stawie Brzoza (K. Bartocha)

Fot. 2. Kościół w Pawełkach (K. Bartocha)

narzutowy w Olszynie czy okazałe dęby szypułkowe w Boronowie.

Do najcenniejszych zabytków architektury na terenie Parku należą: drewniane kościoły w Boronowie i Cieszowej, murowany klasycystyczny kościół w Kochanowicach, zespoły pałacowe w Ciasnej, Kochanowicach. Zwiedzać Park można poruszając się po 4 ścieżkach dydaktycznych: „Na brzozę”, „Kierzkowskie bagna”, „Pająk”, „Cisy nad Liswartą” lub szlakach turystycznych: niebieskim – im. J. Lompy i żółtym – „Pomników przyrody” (fot. 1 i 2).

PK Orlich Gniazd

Administracyjnie obszar Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd położony jest na terenie województwa śląskiego i małopolskiego. Park obejmuje teren Wyżyny Krakowsko – Częstochowskiej. Powierzchnia parku na obszarze województwa śląskiego to 479,65 km². Powierzchnia i budowa geologiczna terenu Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd ma odbicie w zróżnicowaniu krajobrazowym i przyrodniczym. Zbudowany jest głównie ze skał mezozoicznych. Zasadnicza część utworów pochodzi z okresu jurajskiego. Czynnikiem wpływającym na rozwój rzeźby tego terenu jest zjawisko krasowienia. Występujące tutaj jaskinie oraz schroniska skalne to jedne z najbardziej interesujących i piękniejszych obiektów. Jest ich około 500 w granicach województwa śląskiego. Największymi skupiskami odznaczają się Sokole Góry i rejon Olsztyna – około 80 jaskiń, z najgłę-

szą na obszarze całej wyżyny jaskinią Studnisko o głębokości 75 m. Najbardziej charakterystycznymi elementami krajobrazu tego terenu jest mozaika wierzchołn wapiennych, urozmaiconych pasmami skałek oraz rozcinających je, pozbawionych wody dolin krasowych. Omawiany teren jest bardzo ubogi w wody powierzchniowe (rzek i potoków). Mała ilość stałych systemów wodnych uzupełniana jest przez sieć cieków okresowych, które pojawiają się po ulewnych deszczach, szczególnie w okresie letnim. Wiele wód powierzchniowych ginie pod ziemią w tzw. ponorach, by wypłynąć ponownie w pewnej odległości w postaci źródła krasowego.

Urozmaicona rzeźba terenu, niejednolity mikroklimat i stosunki glebowe oraz bogata przeszłość historyczna są przyczyną różnorodności zbiorowisk roślinnych, jakie spotykamy na Wyżynie Krakowsko – Częstochowskiej, a tym samym w Parku Krajobrazowym Orlich Gniazd. Występują tu bardzo blisko siebie zbiorowiska roślinne, które wykazują skrajne cechy pod względem florystycznym i ekologicznym. Flora według dotychczasowych doniesień liczy ok. 1300 gatunków. Spośród zwierząt na szczególną uwagę zasługują nietoperze, które znajdują znakomite ostoje w licznych na terenie parku jaskiniach, schroniskach skalnych i starych wyrobiskach. Występuje tu kilkanaście gatunków tych ssaków. Na terenie parku występuje także wiele rzadkich ciepłolubnych gatunków bezkręgowców. Na uwagę zasługuje także obfitująca w gatunki rzadkie i endemity specyficzna

Fot. 3. Zamek w Mirowie (D. Czechowski)

Fot. 4. Ostańce skalne w Łutowcu (D. Czechowski)

fauna drobnych bezkręgowców żyjących w jaskiniach.

Przez ruiny średniowiecznych zamków prowadzi Szlak Orlich Gniazd, który stanowi główną oś turystyczną Jury. Zamki usytuowane na niedostępnych skalnych wzniesieniach – orle gniazda, dały nazwę PK Orlich Gniazd. Większość z nich powstało w XIV w., stanowiły wtedy linię umocnień na południowo – zachodniej granicy państwa piastowskiego. Są to m.in. zamki: w Olsztynie, Mirowie (fot. 3), Bobolicach, Morsku, Smoleniu czy też jeden z największych w Europie – zamek w Podzamczu, który powstał nieco później – w XVI w. Ruiny mniejszych budowli obronnych – tzw. strażnic spotykamy w Suliszowicach, Ostrężniku, Przewodyszowicach, Łutowcu (fot. 4).

Bardzo interesującym elementem krajobrazu są również obiekty sakralne: warowny klasztor Kanoników Regularnych w Wancerzewie koło Mstowa, klasztor oo. Paulinów na Jasnej Górze, zespół klasztorny oo. Paulinów w Leśniowie, drewniany kościół w Zrębicach, zespół kilku kościołów w Pilicy (w otulinie parku). Wśród kilku pałaców wyróżniają się: Pałac Padniewskich w Pilicy i Pałac Raczyńskich w Żółtym Potoku.

PK Stawki

Ten niewielki park krajobrazowy o powierzchni zaledwie 17,32 km² (otulina – 24,34 km²) sąsiaduje od południowego zachodu z Wyżyną Krakowską. Położony jest w obrębie Niecki Włoszczowskiej, będącej częścią podprovincji Niecki Nidziańskiej. Park obejmuje całą północną część obszernego kompleksu lasów złotopotockich, które ciągną się nieregularnym, kilkunastokilometrowym pasem. PK Stawki generalnie utworzono ze względu na walory przyrodnicze, a przede wszystkim ze względu na występowanie rzadkich biocenoz leśnych, roślin chronionych oraz rzadkich ptaków.

PK Stawki to teren wznoszący się na wysokości 234-238 m n.p.m. Teren parku jest płaski, równinny, miejscami podmokły. Pod względem rzeźby jest to pradolina górnej Wiercicy i Pilicy, stanowiąca ślad okresowego przepływu wód z czasów zlodowacenia środkowopolskiego. Wody powierzchniowe w PK Stawki występują przede wszystkim w postaci ekstensywnie użytkowanych stawów rybnych podzielonych groblami oraz bagien zasilanych wysiękami i drobnymi ciekami. Większość cieków stanowią stare rowy melioracyjne. Elementem charakterystycznym

dla przyrody tego parku są podmokłe lub wilgotne lasy reprezentowane przez łągi, olsy, bory bagienne i grądy oraz śródleśne łąki i torfowiska. Najcenniejsze drzewostany znajdują się w rezerwacie „Wielki las” oraz uroczysku „Babski las”. Rezerwat Wielki Las o pow. 32,27 ha, utworzony w roku 1953, chroni kompleks wilgotnych lasów łągowych na silnie podmokłym obszarze źródliskowym. Prawie 120 letni drzewostan tworzą głównie olsza czarna i jesion wyniosły. W runie występują bardzo rzadkie na niżu gatunki roślin górskich, np. trybula lśniąca, liczydło górskie, manna gajowa, wiechlina odległokłosa, skrzyp olbrzymi, storczyk Fuchsa. W uroczysku „Babski Las” szczególnie cenne są fragmenty boru jodłowego oraz grądu z okazałymi dębami szypułkowymi. Ponadto w tej części Parku Krajobrazowego Stawki znajdują się szczególnie dobrze wykształcone fragmenty łągu jesionowo-olszowego oraz olsu porzeczkowego, w których bogatym runie występują m.in. kosaciec żółty, psianka słodkogórz, starzec kędzierzawy, rzeżucha niecierpek.

Jedynie zabytki architektury znajdują się w Żurawiu (nieopodal Parku Krajobrazowego, w otulinie). Murowany kościół z 1470 r., później kilkakrotnie przebudowany (w XIX i XX w.), obecnie bezstylowy. Istnieje też barokowa kaplica cmentarna z ok. 1702 roku, z oryginalną kopułą nad prezbiterium.

PK Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich

Park Krajobrazowy Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich powstał na mocy Rozporządzenia Wojewody Katowickiego z dnia 23 listopada 1993 r. i obejmuje obszar 49387 ha. Od północy i południa przylega do niego pięć stref otulinowych o łącznej powierzchni 14010 ha. Położony jest w południowo – zachodniej części województwa śląskiego i zajmuje wschodnią część Kotliny Raciborskiej oraz północne fragmenty Płaskowyżu Rybnickiego. Obszar PK „CKKRW” położony jest w obrębie zlewni Rudy, Suminy i Bierawki. Tylko niewielka, zachodnia jego część należy do przyrzecza Odry. Obfitość wód, zwłaszcza powierzchniowych, przyczyniła się do znacznego zróżnicowania warunków siedliskowych, a co za tym idzie, do rozwoju wielu cennych gatunków flory i fauny. Woda odgrywała również kluczowe znaczenie w gospodarce Cystersów. Ze względu na rekreacyjno – turystyczne funkcje obszarów chronionych istotną cechą położenia jest bezpośrednie sąsiedztwo takich miast jak: Gli-

wice, Żory, Rybnik, Racibórz. Ośrodkiem węzłowym jest miejscowość Rudy w gminie Kuźnia Raciborska, znana przede wszystkim z lokalizacji pocysterskiego zespołu klasztorno – pałacowego.

Szata roślinna ukształtowała się tu w holocenie, po ustąpieniu ostatniego zlodowacenia plejstoceniowego. Tworzyły ją prawie wyłącznie zespoły leśne. Do dzisiaj ekosystem leśny przetrwał głównie na terenach nieatrakcyjnych dla rolnictwa z powodu nieurodzajnych, piaszczystych gleb (rozległy kompleks lasów rudzkich w północnej i środkowej części Parku) oraz w miejscach trudnodostępnych ze względu na zabagnienie lub niekorzystną rzeźbę terenu (jary, stoki).

Najnowsze prace florystyczne potwierdziły występowanie 49 gatunków roślin naczyniowych, objętych ochroną gatunkową. Natomiast 29 innych gatunków chronionych wyginęło tu na stanowiskach naturalnych w ciągu ostatnich stu lat. Florę Parku wzbogacają gatunki przybyłe w sposób naturalny z różnych krain geograficznych, między innymi: z Niziny Węgieńskiej przez Bramę Morawską, z Karpat i z Sudetów. Na obszarze Parku Krajobrazowego odnotowano 14 gatunków płazów, 6 gatunków gadów, 236 gatunków ptaków oraz 50 gatunków ssaków. Spośród kręgowców uznawanych za zagrożone w skali kraju, zakwalifikowanych do „Polskiej czerwonej księgi zwierząt”, w granicach Parku przystępują do rozrodu: traszka grzebieniasta, bąk, bączek, hełmiatka, bielik, zielonka, podróżniczek i przedstawiciel nietoperzy - boro-wiaczek, a przypuszczalnie także gniewosz płamisty, rożeniec, kania czarna, koszatka i popielica. Park Krajobrazowy „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich” chroni przestrzeń głównego w południowej Polsce korytarza ekologicznego przebiegającego równoleżnikowo. Łączy on doliny gór-

nej Wisły i Odry oraz strefy podgórskie Karpat i Sudetów. Tworzą go zwarte kompleksy lasów rudzkich i pszczyńskich. Krytyczny, najwyższy pas pomostu ekologicznego znajduje się wokół Szczekowic. Tamtejszy ekosystem leśny wymaga tym samym szczególnej ochrony. Opisywany ciąg ekologiczny dopełniany jest przez systemem hydrograficzny rzek: Rudy, Pszczyńki, Korzeńca i Gostyni, umożliwiający migrację organizmów wodnych między zlewniami Wisły i Odry.

Najbogatszym przyrodniczo terenem w obrębie PK „CKKRW” jest kompleks leśno-stawowy „Łęczczok” w okolicach Raciborza, będący obecnie jedynym rezerwatem w granicach Parku. Ochronę prawną „Łęczczoka” przez uznanie za rezerwat przyrody wprowadzono w 1957 roku w celu zachowania wielogatunkowego lasu łęgowego, alei zabytkowych drzew, starorzeczy rzeki Odry ze stanowiskiem kotewki orzecha wodnego oraz miejsc łęgowych awifauny. Rezerwat przyrody „Łęczczok” zajmuje około 400 ha, w tym 134 ha powierzchni leśnej i 247 ha stawów (fot. 5 i 6).

PK Beskidu Małego

Beskid Mały stanowi rozciągającą się równoleżnikowo grupę górską o długości ok. 35 km i szerokości 12 km. Na zachodzie od Beskidu Śląskiego oddziela go Brama Wilkowicka, zaś na wschodzie od Beskidu Makowskiego oddziela go dolina Skawy. Przełom rzeki Soły z trzema zbiornikami zaporowymi w Czańcu, Porąbce i Tresnej dzieli Beskid Mały na dwie części. Mniejsza, zachodnia to Pasma Magurki Wilkowickiej z najwyższym szczytem Czuplem (933 m n.p.m.), większa powierzchniowo część wschodnia to grupa Łamanej Skały (929 m n.p.m.). Teren ten chroniony jest jako Park Krajobrazowy Beskidu Ma-

Fot. 5. Rezerwat Łęczczok (T. Szczansny)

Fot. 6. Grab (T. Szczansny)

łego o powierzchni 257,70 km². Wokół parku utworzono strefę ochronną o powierzchni 222,53 km². Po reformie administracyjnej w 1999 r. część Parku Krajobrazowego Beskidu Małego (165,40 km², otulina – 102,43 km²) znalazła się w województwie śląskim, a pozostała część w województwie małopolskim. Prawie cały Beskid Mały jest zbudowany z piaskowców godulskich. W północnej części Beskidu Małego, w rejonie Andrychowa i Inwałdu oraz Targanic spotyka się też wapienie. Liczne skałki przybierają różne ciekawe kształty i stanowią dużą atrakcję turystyczną. Najcenniejsze z nich to baszta skalna w Kocierzu Rychwałdzkim, grupa skałek w Krzeszowie oraz skałka fliszowa na zboczach Żaru. Utworzone zostały 22 pomniki przyrody nieożywionej. Duże znaczenie przyrodnicze i poznawcze posiadają jaskinie. Powstały one w wyniku procesów osuwiskowych, tektonicznych i w mniejszym stopniu wietrzenia. Sześć z nich objętych zostało ochroną pomnikową. Najbardziej znana jest Jaskinia Komonieckiego. Szczególnie malowniczo wygląda w okresie wczesnowiosennym, kiedy to strop pokryty jest sopłami lodowymi.

Obszar Parku Krajobrazowego „Beskidu Małego” i jego otuliny charakteryzuje się gęstą siecią rzeczną i dużą ilością źródeł. Położony jest w dorzeczu rzeki Wisły i zlewisku Morza Bałtyckiego. Sieć rzeczną tworzą główne rzeki: Biała, Soła i Skawa płynące z południa na północ, wraz z prostopadłe do nich płynącymi potokami górskimi. Wyjątek stanowi Wieprzówka, której przebieg jest południkowy. Na odcinku Soły, między Żywcem i Kętami, powstał system zbiorników zaporowych, tzw. Kaskada Soły.

Krajobraz Beskidu Małego, tak jak i pozostałej części Beskidów Zachodnich, został znacznie przekształcony. Piętro pogórza przebiegające średnio do 550 m n.p.m. wykorzystano pod uprawy i zabudowę. Niegdyś najbardziej rozpowszechniony tutaj grąd występuje obecnie tylko w postaci nielicznych płatów zlokalizowanych w miejscach niedostępnych, wąwozach i jarach. Na stokach północnych spotykana jest dość często schodząca nawet do 420 m n.p.m. buczyna karpacka. Od wysokości 550 m n.p.m. do 933 m n.p.m. rozciąga się piętro regła dolnego. Piętro to pokryte jest dość regularnie zwartym kompleksem leśnym z niewielkimi polanami. Ciekawostką jest występowanie w partiach grzbietowych skarłowaciałych buczyn kwaśnych. Dotychczas przeprowadzone badania flory roślin naczyniowych wykazały występowanie ponad 840 gatunków. Beskid Mały charakteryzuje się

stosunkowo dużym udziałem (10%) roślin górskich, wśród których dominują gatunki regla i ogólnogórskie. Dużym walorem jest występowanie licznych przedstawicieli rodziny storczykowatych, np.: kruszczyk błotny, storczyca kulista, storczyk męski i stoplamek plamisty. Zagrożone są również gatunki znajdujące się na granicach swych zasięgów, między innymi: rzeżucha trójlistkowa i żywokost sercowaty, a także gatunki wapieniolubne wymierające wskutek zarastania nieużytkowanych kamieniołomów.

Na terenie Beskidu Małego występują - z kopytnych: dzik, sarna i jelen, zaś z dużych drapieżników: ryś, wilk, lis, borsuk, a sporadycznie niedźwiedź. Spośród nietoperzy podawano z tego terenu: mroczka późnego, nocka wąsatka i borowca wielkiego, a z owadożernych: rzęsorka rzeczka i zębiatka karliczka oraz dwa gatunki ryjówek: aksamitną i malutką. Największym gryzoniem jest bóbr europejski. Łącznie na terenie Beskidu Małego zanotowano dotychczas 36 gatunków ssaków. Natomiast badania ornitofauny wykazały występowanie 111 gatunków ptaków lęgowych, w tym 6 drapieżników dziennych, a wśród nich: trzmiełojada i kobuza; 4 gatunki kuraków; 6 gatunków dzięciołów, bociana czarnego, pójdzki i zimorodka.

Na terenie Beskidów obszary szczególnie cenne zostały objęte ochroną rezerwatową. Należą do nich przede wszystkim fragmenty drzewostanów o charakterze naturalnym: „Szeroka” (52,12 ha), „Buczyna na Zasolnicy” (16,65 ha), i „Madohora” o powierzchni 71,38 ha. Specyficzne warunki klimatyczne i topograficzne przyczyniły się do odmienności w przystosowaniu budownictwa, narzędzi, techniki pracy oraz stroju. Izolacja terenów górskich od nizinnych przyczyniła się zatem i do tego, że zachowało się tu szczególnie wiele form tradycyjnych, zwłaszcza w dziedzinie kultury materialnej.

PK Beskidu Śląskiego

Beskid Śląski jest najbardziej na zachód wysuniętą częścią Beskidów Zachodnich. Wyodrębniono w nim dwa pasma górskie: Czantorii (995 m n.p.m.) i Baraniej Góry (1220 m n.p.m.). Pasma Czantorii stanowi zachodnie, mniejsze ramię Beskidu Śląskiego. Grzbietem tego pasma, od Kiczory do Ostrego przebiega granica naszego państwa z Republiką Czeską. Drugą, większą i bardziej rozczłonkowaną odnogę Beskidu Śląskiego stanowi pasmo Baraniej Góry. Leży ono na wschód od pasma Czantorii. Od wschodu ograniczają go Kotlina Żywiecka i Brama Wilkowicka. Najwyższym szczytem jest Skrzyczne

(1257 m n.p.m.). Park Krajobrazowy Beskidu Śląskiego został utworzony w 1998 r. Powierzchnia ogólna parku wraz z otuliną wynosi 609,05 km², w tym powierzchnia samego parku 386,20 km². Obszar Beskidu Śląskiego charakteryzuje się bardzo urozmaiconą budową geologiczną. Najważniejszą jednostką strukturalną tworzącą zrąb górotworu Beskidu Śląskiego jest płaszczowina śląska. Na terenie Beskidu Śląskiego zinwentaryzowano 21 pojedynczych lub grupowo występujących skałek. Najciekawsze z nich to skały grzybowe w dolinie Białej Wiselki i na górze Kiczora, skały na Kobylej w dolinie Dziehcinki, grupa skałek na Malinowskiej Skale, są chronione jako pomniki przyrody nieożywionej. Pomnikami przyrody są też jaskinie, a wśród nich największa w Karpatach Fliszowych Jaskinia w Trzech Kopcach o łącznej długości korytarzy 1216 m.

Na stokach Baraniej Góry znajdują się źródłiska największej rzeki Polski - Wisły. Zlewnia tej rzeki wraz z dopływami zajmuje największy obszar parku. Niewielką powierzchnię zajmuje też zlewnia Odry. W okolicach Koniakowa przebiega fragment kontynentalnego działu wodnego. Potoki Czadeczką i Krężelką należą już do zlewiska Morza Czarnego. Pierwotnie lasy zajmowały prawie całą powierzchnię Beskidu Śląskiego. Obecnie piętro pogórza do wysokości około 500 m n.p.m. zajmują uprawy polowe i tereny zurbanizowane. Pozostały tylko niewielkie fragmenty łągów (lasy olszowojesionowe i jesionowowiązowe) i grądów (lasy lipowograbowe). W piętrze regla dolnego między 500-1000 m n.p.m. potencjalnym typem roślinności są buczyny z domieszką świerku, jodły i jaworu. Obecnie na siedliskach tych panują świerczyny wtórnego pochodzenia. Partie szczytowe powyżej 1000 m n.p.m. to regiel górny z dominującym tu wysokogórskim borem świerkowym. W Nadleśnictwach Ustroń i Wisła występuje świerk istebniański - ekotyp cechujący się najlepszymi w Europie parametrami wzrostowymi i odpornościowymi. Licznie reprezentowane są ssaki w tym między innymi kopytne: jeleni, sarna i dzik; duże drapieżniki: wilk, ryś, lis i sporadycznie niedźwiedź. Z mniejszych gatunków należy wymienić zimujące w jaskiniach nietoperze: to gacek wielkouch, nocek duży, nocek wąsaty, podkowiec mały oraz bardzo pożyteczne owadożerne ryjówki: aksamitna, malutka i górską. Lista ssaków Beskidu Śląskiego zamyka się liczbą około 35 gatunków. Górską faunę ptaków reprezentują gatunki subalpejskie - siwerniak, drozd obrożny, dzięcioł trójpalczasty i orzechówka. Gatunki pusz-

czańskie reprezentowane są przez kuraki - głuszcza i jarząbka oraz duże ptaki drapieżne. Gady Beskidu Śląskiego najliczniej reprezentowane są przez jaszczurki: zwinkę i żyworodną oraz żmiję zygzakowatą, zaskrońca i padalca. Z 18 spotykanych w Polsce płazów, na obszarze Beskidu Śląskiego występuje 13 gatunków, np.: salamandra płamista, kumak górski, czy rzekotka drzewna. Badania ryb dorzecza górnej Wisły wykazały występowanie 12 gatunków, przy czym najpospolitszy jest tutaj pstrąg potokowy. Obszary o charakterze naturalnym lub nieznacznie przekształcone zostały uznane za rezerwy przyrody. Zajmują one zaledwie 1% ogólnej powierzchni parku. Należą do nich: Zadni Gaj o powierzchni 6,39 ha, Barania Góra o powierzchni 383,04 ha, Czantoria o powierzchni 97,71 ha, Wisła o powierzchni 17,61 ha, Stok Szyndzielni o powierzchni 57,92 ha, Dolina Łańskiego Potoku o powierzchni 46,89 ha, Kuźnie - jedyny rezerwat przyrody nieożywionej o powierzchni 7,22 ha. Na terenie Beskidu Śląskiego średniowieczne ślady osadnictwa na tym terenie sięgają XIV w. Od strony Cieszyna, wzdłuż Olzy pierwsze wioski powstawały już w XIII i XIV wieku. Beskid Śląski od czasu ukształtowania się średniowiecznych granic księstw śląskich aż do 1918r. nieustannie stanowił część ziem księstwa cieszyńskiego, a potem Śląska Cieszyńskiego pod władaniem Habsburgów. Ziemia ta przez kilka stuleci miała trwałe granice niezależnie od zmiany panujących i zmiany przynależności państwowej. Biegła ona przez Przełęcz Koniakowską i dalej na północ, ku Klimczokowi i rzece Białej. Granica ta w sensie kulturowym wyznacza granicę zamieszkania grup etnograficznych - górali śląskich i górali żywieckich. Obie te grupy różnią się pomiędzy sobą przede wszystkim gwarą, a także strojem ludowym, tradycyjnymi obrzędami i zwyczajami, folklorem muzycznym, budownictwem ludowym. Centrum kulturowym górali śląskich był w minionych stuleciach, aż do 1918 r., Jabłonków, a w drugiej kolejności bardziej odległy Cieszyn. Jednak w ostatnim półwieczu do roli ich kulturowej stolicy wyrosła Wisła.

Żywiecki PK

Utworzony w 1986 roku Żywiecki Park Krajobrazowy jest najstarszym parkiem krajobrazowym w polskich Karpatach. Park rozciąga się w Beskidzie Żywieckim od Zwardonia na zachodzie, po Korbiewów na wschodzie. Na południu sięga po granicę ze Słowacją, na północy jego ograniczenie stanowi w przybliżeniu droga Jeleśnia-Żywiec. Powierzchnia

Żywieckiego Parku Krajobrazowego wynosi 358,70 km², a powierzchnia otuliny – 186,00 km². Park obejmuje dwa pasma górskie: grupę Wielkiej Raczy i grupę Pilska. Skąły tworzące dzisiejszy Beskid Żywiecki powstawały w okresie kredy i trzeciorzędu na dnie morza. W końcowym okresie trzeciorzędu zostały sfałdowane, wypiętrzone i nasunięte na siebie, tworząc tzw. płaszczowinę zwaną płaszczowiną magurską. Dominującymi skałami są tutaj odporne na wietrzenie piaskowce magurskie, które poprzekładane łupkami ilastymi tworzą flisz karpacki. Najciekawsze skałki znajdują się w szczytowych partiach Pilska, w dolinie Cebulowego Potoku i w obrębie grzbietowej części Romanki. Jaskinie mają charakter tektoniczny, a największa jest Jaskinia Wickowa w Sopotni Wielkiej o długości 101 m, inna to Jaskinia przed Rozdrożem o długości 17 m. Obie są pomnikami przyrody nieożywionej. Główne rzeki Żywieckiego Parku Krajobrazowego to Soła i Koszarawa. Rzeka Koszarawa oddziela Beskid Żywiecki od Beskidu Małego. W środkowych i dolnych biegach potoków występują liczne progi wodospadowe. Najwyższy z nich ma 10 m wysokości, a znajduje się w Sopotni Wielkiej na potoku o tej samej nazwie. Najbardziej znane źródła Beskidu Żywieckiego to siarkowodorowe i siarczkowe wody w Złatnej. Od ich woni pochodzi nazwa przepływającego tam potoku Śmierdząca Woda. Natomiast miejscowość Sól znana jest dzięki występowaniu silnie zmineralizowanych wód solankowych. Na spłaszczeniach stokowych, wierzchowinach grzbietowych, zagłębieniach osuwiskowych można spotkać torfowiska.

Zróznicowanie wysokościowe Beskidu Żywieckiego powoduje, że leży on w zasięgu czterech pięter roślinnych. Do wysokości około 600 m n.p.m. sięga piętro pogórza, niemal całkowicie zajęte pod uprawę i zabudowę. Było ono dawniej porośnięte przez

lasy liściaste z grabem, dębem, lipą i klonem. O ich występowaniu świadczą pojedyncze okazy starych drzew oraz typowe dla grądów gatunki runa. Nad rzekami i potokami spotkać można fragmenty olszyny karpackiej, obecnie znacznie zmienionej wskutek gospodarki człowieka. Stoki gór w strefie od 600 do 1150 m n.p.m. zajmowała niegdyś całkowicie buczyna karpacka z dużym udziałem jodły oraz domieszką świerka i jawora, tworząc tzw. regiel dolny. Znaczna część drzewostanów bukowych została w XIX wieku wycięta i zastąpiona świerkiem. Dolnoreglowy bór jodłowoświerkowy jest obecnie dominującym zbiorowiskiem leśnym, ponieważ jego areal wzrósł znacznie w wyniku działalności człowieka. Natomiast do osobliwości zaliczyć należy rzadkie zbiorowiska leśne, jakimi są: dolnoreglowy bór jodłowy, jaworzyna ziołoroślowa i jaworzyna karpacka. Najbardziej naturalny charakter ma piętro górnoreglowe porośnięte przez zachodniokarpacką świerczynę górnoreglową. Obejmuje ono partie szczytowe najwyższych wzniesień Beskidu Żywieckiego.

W piętrach reglowych liczne są polany, niekiedy użytkowane jako pastwiska oraz łąki kośne. Jedynym szczytem na terenie „Żywieckiego” Parku Krajobrazowego, na którym występuje piętro kosodrzewiny (subalpejskie), jest Pilsko wznoszące się na wysokość 1557 m n. p. m. Pilsko stanowi, trzeci po Tatrach i Babiej Górze, obszar wysokogórskiej flory w Karpatach. W rozległych kompleksach leśnych zachowała się interesująca fauna kręgowców reprezentowana przez: 39 gatunków ssaków, 106 gatunków ptaków lęgowych, 5 gatunków gadów i 11 gatunków płazów, 23 gatunki ryb i jednego minoga. Maszyw Pilska, Romanki, Rysianki (fot. 8), Lipowskiej i tzw. Worek Raczański to główne ostoje dużych drapieżników: niedźwiedzia, wilka, rysia oraz borsuka. Dość pospolite na obszarze całego parku są lis, kuna

Fot. 7. Park Krajobrazowy Beskidu Małego (J. Pukowski)

Fot. 8. Hala Rysianka (J. Pukowski)

leśna, łasica, tchórz i gronostaj. Równie liczne są ssaki kopytne: jelen, sarna i dzik. Najcenniejsze obszary leśne objęte są ochroną w postaci 9 rezerwatów przyrody: rezerwat „Oszast” o powierzchni 47,31 ha, „Pilsko” - 105,21 ha (po połączeniu z rezerwatem „Pięć Kopców”, „Pod Rysianką” - 27,54 ha, „Romanka” - 98,45 ha, „Śrubita” - 24,99 ha, „Butorza” - 30,68 ha, „Dziobaki” - 13,06 ha, „Gawroniec” - 23,69 ha, „Muńcoł” - 45,20 ha. Dziedzictwo kultury ludowej górali żywieckich, niezwykle barwne i bogate, cechuje bogactwo elementów zarówno w sensie materialnym, jak i duchowym. Podstawą bytu miejscowej ludności było pasterstwo owiec, bydła, praca w lesie, flisactwo

pozyskiwanego drewna, które spławiano aż do Krakowa. Sposób gospodarowania, metody zaspokajania podstawowych potrzeb biologicznych ludzi, wyznaczał ramy, przestrzeń i miejsce, jakie zajmowała kultura ludowa. Czynnikiem determinującym rozwój kultury ludowej były następujące po sobie pory roku, kalendarz prac polowych, układ świąt kościelnych. Trwałym elementem kultury górali żywieckich są sposoby wznoszenia domostw, budowania pasterskich szałasów, sposób ubierania się, pieśni, muzyka, tańce, gwara, wierzenia, interpretacja otaczającego ich świata, przyrody, wreszcie kwestie dotyczące życia pozagrobowego.